

Presentasjon av Langesund som historisk sjøfartsby for delegertmøte for Sjømannsforeningenes Landsforbund i mai 1981 i Langesund

Forord

Jeg arbeider for tiden med å samle noen historier fra det lokale sjømannslivet, sjømannsforeningens virksomhet og historier som kan knyttes til sjøfolk og fartøyer fra Langesund og omegn.

I denne sammenheng kom jeg over en presentasjon av Langesund som ble skrevet av vår kjære lokalhistoriker Jac Lund-Tangen til sjømannsforeningenes delegertmøte (Landsforbundets Landsmøte) i Langesund 28. – 30. mai 1981.

Programmet for delegertmøte åpnet i Sjømannsforeningens lokaler i Wrightegaarden, fortsatte med møter på Langesund Bad og avsluttet med festmiddag på Halen Gård.

Langesund og omegn har i mange år fått innflyttere som har satt sitt preg på byen og som er med å utvikle den i en moderne tid.

Det kan derfor være mange innbyggere og ikke minst de senere medlemmer av sjømannsforningen som ikke har fått kjennskap til Jac Lund-Tangens mangfoldige artikler, bøker og presentasjon av Langesunds historie.

Presentasjonen av Langesund som ble gitt til delegertmøte i 1981, er en flott beskrivelse av Langesunds historie knyttet til byen, havet, fiske og sjøfart.

Jeg har derfor valgt å legge Jac Lund-Tangens beretning ut på våre Web sider og håper at medlemmene i sjømannsforeningen finner dette interessant.

Artikkelen er supplert med noen fotnoter for å gi en mer utfyllende forklaring til en del begreper som ikke er dagligdags tale, selv blant innbarkede sjøfolk samt en kort beskrivelse av noen historiske begivenheter og noen referanser til foreningens virksomhet i dag.

Fotnotene til artikkelen er hentet fra informasjon på internett og står ikke for forfatterens egen regning.

Jeg tar gjerne imot kommentarer og nye historier som omfatter fartøyer og episoder fra sjømannslivet knyttet Langesund og omegn.

Langesund, 30. mai 2009
Knut Bjerke

Litt om Langesund

av

Jac Lund-Tangen

*Av havets munn
Du steg en årlig morgenstund
Og dine sønner bar deg
Siden over havets rund.
O Langesund*

Slik presenterte forfatteren Sigurd Mathisen¹ sitt bosted i en rundspørring fra en Oslo-avis til kjente personer om deres hjemsted.

Beskrivelsen er betegnende for Langesund. Kommer man reisende sjøveien og stevner innover den delen av Skagerrak som heter Langesundsbukta, dukker Langesunds hvitmalte hus opp av havet. På den andre siden av innseilingen ligger Langøytangen fyr som har vært sjøfarendes veileder siden 1839.

Fra gammel tid kom folk reisende og bosatte seg i landet. Så meldte behovet seg for utskipningshavn. Da lå Langesund laglig til med sin vanligvis isfrie havn, sin skjærgård i øst og i vest og sitt åpne hav i sør med de rike fiskebanker. Fiskeri, sjøfart og skipsbygging ble derfor hovednæringene siden byens oppkomst på 1500 tallet.

I Langesunds historie forteller kildene om fiskeri og havfiskeforsøk. Om de første enkle fiskebåter og fiskeredskap. Om slit og strev for å livberge seg. Vi leser om hvordan fiskerne tredde sin fangst inn på vidjer og gikk omkring til husene i Langesunds og stedene oppetter fjorden og solgte fisk i knippevis.

Så kan vi følge utviklingen med stadig bedre båter og redskap, om motordrift som avløste blodslitet med årene og hvordan det ofte var harde strider da nytt og effektivt redskap kom. Særlig da trålingen tok til. Men så kom industrien som en lei konkurrent til fiskeryrket. Den kapret mange tidligere fiskere og sjøfolk, selv om det for lengst var slutt med at fiskerne måtte dra av sted og selge fangsten sin selv, og vi hadde fått fiskeriorganisasjoner og salgslag.

¹ **Sigurd Mathiesen** født 13. Juli 1871 i Larvik, død 20.mai 1958 i Langesund var en norsk forfatter. Allerede 15-16 år gammel begynte han å skrive. På slutten av 1880-årene var han gymnasiast i Skien. I 1916 ervervet han et hus i Langesund, kalt "Nannasæter", og tok til seg pleiesønnen Wilhelm Graff i 1918. Mathiesen fortsatte å skrive helt frem til 1950. Han ligger begravet på Langesund kirkegård. 1903: Debuterer med fortellingene «Unge Sjæle», senere samme år: romanen «Hide Unas». Mathiesen gir i alt ut 16 bøker. Noveller, romaner, dikt, skuespill. 2008: 50 år siden forfatteren dør. Kransnedleggelse på graven i Langesund, samtidig lanserer Aschehoug Brynhildsvolls bok om Mathiesens «Unge Sjæle».

Det var mange skip innregistrert i Langesund fra gammel tid. Her kan vi også følge utviklingen. Et interessant skipsregister har vi fra sist i 1700 tallet og en årrekke fremover.

Det var nemlig slik at i kirkens arkiver er det fortegnelser over skip som hadde sine seil oppbevart på kirkens loft i vinterhalvåret. Det var ikke ovner i kirken før i 1872 og det var derfor et trygt lagringssted.

I seilregisteret finner vi vedkommende skips navn, føreren og rederens navn m.m. Mange skipsredere drev samtidig handel, særlig trelasthandlere og var importører. Mange skipsførere eide også skip selv eller hadde parter i skip. Også kvinner var skipsredere. Vi hører om en Brigg, som på folkemunne aldri het annet enn Gjertrudbruggen etter eieren.

Et annet skipsregister ble utarbeidet av Langesunds siste tollstedsbestyrer, Peder Næss Solgaard, over skip innregistrert ved Langesund tollsted i tiden 1824 – 1924. Det er ca. 160 skip. Foruten navn, tonnasje, rederens og førerens navn, står det også hvor vedkommende skip er bygget og/eller innkjøpt, hvor det er solgt videre og skipet skjebne i de fleste tilfeller. Ikke så sjelden leser vi:

“Forsvunnet på reise fra et benevnt sted til et annet benevnt sted”.

Det var særlig tre større rederier i Langesund. Men da det store Christensen Barfod-rederiet opphørte, Jacobsen &Co., likedan og H. Skougards rederi flyttet til Oslo og inngikk i A.O Andersen &Co. Eftf., ble Langesund skuteløs.

Skipsbygging ble etter hvert Langesunds hovednæring. Den første stabelavløpning fant sted i 1535. Av et skip på 200 lester².

I 1674 bygget skipsverftet et defensjonsskip³, “Maria” på 218,5 lester bestykket med 42 kanoner og en besetning på ca. 100 mann, inklusive væpnede styrker om bord. Siden ble flere defensjonsskip bygget og en rekke andre skip.

² **Lest** er et gammelt rommål brukt blant annet for å betegne et skips lastevolum. Det har hatt forskjellige verdier til forskjellige tider – og også variert fra land til land. I Norge ble en lest regnet som 12 tønner korn eller 18 tønner kull. En lest kull tilsvarer 2 m³. 1 tønne korn tilsvarte 162 liter.

Commerce-lest eller kommers-lest var mål på lasteevne. Når skipsstørrelse oppgis i kommers-lester, regner man normalt en lest som vel 2 registertonn (2,08).

³ **Defensjonsskip** er handelsskip som stilles til kongens disposisjon og kan fungere som orlogsskip ved behov i en kritesituasjon eller i krig. Rederen eller partierne kunne som motytelse få en pengepremie. Det var også utbredt at defensjonsskip ble undermålt, slik at skatter og avgifter ble lavere. Også tollfrihet for varer ble benyttet som gjenytelse.

Føreren av Maria var den kjente kaptein Hans Lazari på Eeg gård som deltok med dette skipet i slaget ved Kjøgebukt ⁴i 1677.

Kaptein Lazari var svigerfar til verftseieren den gang, Christian Pedersen Lund. Hans verft bygget også 7 såkalte kaprere. Under den store nordiske krig drev verftet under sin daværende leder, Jørgen Pedersen, den rene krigsindustri. I årene 1711 – 1713 bygget verftet fregattene "Løwendals Galley" og "Prinsens Galley". Tordenskjold ble som kjent fører av førstnevnte fregatt og oppholdt seg selv i Langesund den gang byggingen pågikk.

Til minne om dette er det reist en granittstein med en Tordenskiolds medaljong i sydenden av verkstedets parkeringsplass. I 1914 ble skipsverftet rekonstruert og ble mekanisk verksted. Fra denne tid er en lang rekke dampskip og motorskip bygget. Verftet som nå er en del av Horten Verft (1980), har i de senere år bygget sentertanker som etter sjøsetting er slept til Horten og montert der.

Et besøk i Langesund i dag viser mange bevaringsverdige bygninger. Spesielt fremheves Wrightegaarden fra 1700 tallet. Der har som kjent, Langesund og omegns sjømannsforening hatt sine lokaler siden 1937. Videre har vi den staselige Halen Gård som er bygget i 1767 og kommunens rådhus fra 1700 tallet, innkjøpt til rådhus i 1862. Disse bygninger er pietetsfullt vernet og restaurert.

Ved å betrakte dem må vi minnes Wildenveys vers:

*Så vakre linjer huset har.
Det står så trygt.
Man kunne ikke bygge stygt
I gamle da`r*

⁴ **Slaget ved Køge bukt** var et av mange slag i en av de mange feidene mellom danske og svenske styrker på 1600-tallet. Slaget foregikk 1. og 2. juli 1677 og var en del av den konflikten som kalles Gyldenløvefeiden. Den 1. juli 1677 kom det ønskede oppgjøret mellom den svenske flåten på 48 fartøyer med 1 651 kanoner og 8 636 mann om bord og den danske flåten på 38 fartøyer med 1 412 kanoner og 6 992 mann om bord. Etter et hardt sammenstøt der marinehistorikerne fremdeles er uenige om hva slags taktiske doktriner som ble brukt, vant danskene og tok eller senket 8 skip. Dette er regnet som Danmark-Norges største seier til sjøs uten hjelp fra andre. I moderne litteratur har Slaget ved Køge bukt fått navnet **Slaget ved Stevns**.

Slaget ved Køge bukt i 1677 må ikke forveksles med **Slaget i Køge bukt 4. oktober i 1710** som var en del av elleveårskrigen som var en del av den Store nordiske krig. Dette sjøslaget var også bakgrunnen for en kommandørs tapperhet og offervillighet. Der hadde kommandør **Ivar Huitfeldt** av norsk opprinnelse holdt sin posisjon vendt mot den svenske slagordenen og valgt ikke å flytte seg for å redde den dansk-norske flåten fra hans skip **Dannebrog** som var satt i brann av svenskene.

Betel kirke⁵ er innviet i 1755 (Kirken brant i 1990 og er erstattet med en ny og moderne kirke). Betel kirke var en typisk kystbykirke fra rokokkotiden med et sterkt hjemlig preg.

På kirkegården står et ruvende jernmonument, reist av sørgende våpenbrødre og venner, over "den ædle borger og kiekke kriger som fant sin død i Langesunds fiordens bølger, Søe capitaine Hans Petter Holm⁶, helten fra sjøslaget ved Lyngør i juli 1812. På en reise i oktober samme år forliste skøyten han var med, utenfor Langesund og hans lik drev i land her.

På kirkebakken står en høyreist granittstein, innviet 17. Mai 1946, over Langesundsfolk som falt for sitt land i den annen verdenskrig. Det er innrisset 27 navn.⁷

Den nåværende Langesund og omegns sjømannsforening er stiftet 16. November i 1925. Tidligere fra 1873, var det en sjømannsforening i Langesund med navnet Langesunds sjømanns - og skipsrederforening. Det var mange sjøfolk hjemme i disse årene, særlig i vinterhalvåret og da meldt behovet seg for en forening med møtelokale, leseværelse etc.

Foreningen fra 1873 var i virksomhet i en rekke år, men gikk så inn grunnet manglende tilslutning⁸.

Men den nåværende sjømannsforeningen fra 1925 har vist at den i høy grad er levedyktig⁹

⁵ **Betel kirke** (Guds hus) kirke i Langesund fra 1755 -1990. Det vises i denne sammenheng til Jubileumsboken om kirkens 200 års jubileum i 1955 skrevet av Sogneprest E. Vegusdal Eriksen.

⁶ **Søe-capitaine Hans Petter Holm** var sjef på Najaden som ble senket av det engelske linjeskipet "Dictator" på Lyngør havn den 6. juli 1812

⁷ I de senere år har Langesund og omegn sjømannsforening holdt talene ved minnestøtten på 17. Mai.

⁸ Langesund og omegns sjømannsforenings historikk er godt beskrevet på våre web-sider og foreningen feiret sitt 80 års jubileum i 2005.

⁹ I dag har foreningen ca. 100 medlemmer og et aktivt program for medlemmene. Se våre web-sider www.langesundsjomannforening.com for nærmere informasjon om aktuelt stoff og program.